

Posudek magisterské diplomové práce Lukáše Tůmy „Policejní identifikace osob v Československu mezi lety 1918 a 1938“, FHS UK, Katedra obecné antropologie, Praha 2011

Ve své magisterské diplomové práci se Lukáš Tůma hodlá věnovat několika technikám, používaným československou kriminalistikou a policií (nejen) mezi léty 1918-1938 k identifikaci osob: daktyloskopii, grafologii, fotografii a pak především popisu osob. Autor sám uvádí, že pracuje s „normativními texty“, čímž má na mysli policejní příručky, učebnice, manuály a – zde bychom o pojmu „normativní text“ mohli pochybovat – s formuláři pro popis specifických kategorií osob. Zajímá ho však také „skutečné“ využití těchto technik identifikace osob, byť přímo k policejní praxi přístup neměl. Zaměřuje se na to, jaká role byla autory zmíněných příruček jednotlivým, v období První republiky relativně mladým technikám přičítána, v čem spatřovali jejich výhody, nicméně využitelnost a přínos těchto technik hodnotí i sám. Za prosazením jednotlivých technik bylo samozřejmě samotné zdokonalování technických prostředků, nicméně například samotná možnost fotografie její masové použití v kriminalistické práci ještě nezakládala (na technická a také interpretační omezení autor sdostatek poukazuje). Zejména za bertillonáží, ale rovněž za popisem osob ale stála také svébytná a historicky proměnná představa o tom, co je člověk a v jakých jeho fyzických, ale i psychických rysech (a rozměrech) spočívá jeho jedinečnost (z fyzických rysů poukazuje autor zejména na lidské ucho). Na pomezí mezi normou a produktem praxe pak stojí jak zmíněno formuláře pro popis osob ve specifické situaci (zmizelé) či dokonce zvláštní skupina (potenciálních) delikventů či sledovaných osob, „cikánů“. Zde se Tůma zastavuje u nejen u způsobu, kterým byl kategorizován lidský zevnějšek a chování, ale i u představy „zločince“ či společenského „zla“ jako takových. Za vlastní jádro práce můžeme považovat právě kapitolu 4, zabývající se popisem osob. V předcházející kapitole 3 jsou daktyloskopie, grafologie a fotografie, resp. jejich použití v policejní praxi charakterizováno v úzké vázanosti na zkoumané příručky. Ty tyto tři techniky obecně pokládaly za „moderní“ (s. 44). Tůma také poukazuje na dva rozdílné typy identifikace (s. 42) – u daktyloskopie a grafologie, dvou zdánlivě nejspolehlivějších/nejobektivnějších technik, šlo o porovnávání projevů či znaků konkrétní osoby s registrem, obsahujícím zdokumentované znaky jiných osob, identifikace byla de facto záležitostí odbornou/expertní, předpokládající systematizaci celého souboru dat v rejstříku a orientaci v něm. V tom měly tyto dvě techniky blízko k bertillonáži, jež byla již podle dobových kritiků použitelná spíše k vyloučení identity (měřený jedinec se neshodoval s žádnou antropometrickou kartou) než k jejímu stanovení. Fotografie sice umožňovala porovnat osobu s tím, jak si její zjev pamatovali svědci (a tedy identifikaci „laickou“), byla na druhou stranu označována za metodu nejméně spolehlivou. Z poznámky 107, resp. z dobových pokynů pro analýzu papilárních linií

nicméně vyplývá, že i jejich hodnocení a popis byly záležitostí poměrně subjektivní (např. rozlišení linií obloukovitých a smyčkovitých), o charakteristice písma ani nemluvě. Zajímavé (avšak v práci ponechané bez dalšího povšimnutí) je, že i daktyloskopický systém se kombinoval s popisem vzezření osob (s. 41, pozn. 109).

Na s. 43-44 posuzuje autor míru etičnosti identifikačních technik „z právního hlediska“, což ovšem mohou být dvě nespojitá kritéria – co je z právního hlediska (které je jistě historicky, sociálně a ideologicky podmíněné) bezproblémové, nemusí být etické (a ani tato kategorie není neměnná). Navíc posuzovat etičnost (podle toho, zda došlo k fyzické újmě či nikoliv) je obecně diskutabilní. Zajímavé by bylo vědět, co se myslelo „tělesnou obětí měřeného“, k níž by nedal souhlas – v tom případě neměla být identifikace přípustná. V jiných případech, třeba když s ní měřený prostě z principu nesouhlasil, se jí ale podle všeho podrobit musel. S odkazem na nezmiňování újmy psychické autor konstatuje, že policejní metody vyšetřování (a identifikace) nemusely být ve zkoumaném období „etické“, po mém soudu tu ale směřuje etický postoj dnešní a dobovou (jistěže také etickou) nepřipustnost zásahu do tělesné integrity.

Když píše dále o osobách, jež měly podléhat identifikaci, pozastavuje se Tůma nad protirečením a možností „gumového“ výkladu svých zdrojů: podle Protivenského patřili mezi nuceně daktyloskopované „zločinci z povolání“, tedy ti, kteří byli aspoň jednou potrestáni „pro zločin proti bezpečnosti majetku nebo osoby“, zároveň mezi ně tento autor řadí (všechny) notorické tuláky či „cikány“, aniž by se zabýval tím, jak konkrétně se provinili (s. 44). Z toho usuzuje na kriminalizaci odlišného způsobu života – u něj je však nutno poznamenat, že byl zakotven již v dobové legislativě (zmiňovaný „cikánský“ zákon z roku 1927), nejen v prováděcích pokynech pro identifikaci, byť ty mohly být širší a jaksí výmluvnější (povinně daktyloskopování tak měli být např. homosexuálové, masochisté a sadisté – je otázka, zda se tím myslí osoby, které se trestně právně provinily konkrétním jednáním, nebo osoby „takto známé“, resp. již jednou pro toto jednání stíhané).

Na začátek práce zařazuje pisatel kapitolu věnovanou kriminalistice v Československu ve zkoumaném období. Vzhledem k následujícím pasážím je popis vývoje politických institucí a správního uspořádání, zejm. oddíl 2.1. poměrně zbytný, navíc jde převážně o kompilaci z Dějiny policie Macka a Uhlíře. Postačilo by zde ozřejmit policejní pravomoci ve vztahu ke stíhání a registraci osob – centrálním místem identifikace přitom byla Všeobecná kriminální ústředna (s. 14). (Navíc například věta „Do kompetence ministerstva vnitra náležely záležitosti, které nepatřily do kompetence jiných ministerstev“, s. 11, je ve své trivialitě neprůstředná.) I v následující části kapitoly 2 autor shromažďuje a skládá dohromady faktografické údaje ne vždy podle zřetelné výkladové souvislosti. Kupříkladu kapitola 2.5. o pasech není v práci úplně nezbytná, s identifikací souvisí jen volně, nezabývá-li se autor moderními osobními doklady.

Zadání prozkoumat, zda a jak se stereotypní (a dobově typická) představa o zločinu a zločinci promítá do zdánlivě objektivních „návodů“ jak popisovat člověka, plní autor ve 4. kapitole jen zčásti.

Z Lebedovy Učebnice kriminalistiky přebírá Tůma psychické a sociální charakteristiky zločince

z povolání (s. 51-52, 57). Lebeda předpokládá zločince jako člena subkultury (muže), který je „zlem, proti němuž je třeba bojovat“. Bylo by zajímavé rozvést možný vliv Lombrosovy představy a učení o „rozeném zločinci“ (s. 50-51) na prvorepublikové kriminalisty, kteří se od něj co do fyzických manifestací delikventnosti sice distancovali, spojitost psychiky a habitu se zločinem ale nevyklučovali. Poměrně jasná představa delikventního jedince a skupiny vychází i z popisu „cikánů“, resp. ze dvou jeho dobových nástrojů, „Cikánského evidenčního listu“ a „Cikánské zpravodajské služby“, a také z příručky Povondry a Pinkase. Kromě konkrétních charakteristik „cikánů“ (které se mimochodem v mnohém nezměnily od raného novověku) autor upozorňuje na (uskutečněný?) záměr podchycení veškerého cikánského obyvatelstva v Československu ve dvacátých letech 20. století. Záměr daleko širší, totiž registrace veškeré československé populace za použití policejních technik, svého naplnění nedošel (a nedočkal se ani obšírnějšího komentáře v předložené práci). Kontrolní a dohledové ambice autorů těchto projektů a víra v dokonalost kriminalistických technik kontrastují s nutnou mírou subjektivnosti při popisu osoby byť do předem daného formuláře a podle předem daných kategorií, na které Tůma upozorňuje.

Autorova interpretace formulářů určených k popisu osob je nicméně punktuální a nemetodická, sestává se v podstatě ze shrnujících komentářů, které prostupují přepis informací převzatý z literatury. Pisatel příliš nedokáže pohlédnout z odstupu na diskurz policejních příruček či strukturaci a rubriky formulářů, pouze je přebírá a čas od času okomentuje. Podrobněji neinterpretuje ani jednotlivé složky „cikánského stereotypu“ – např. zbabělost, lhaní, incestní sexuální styky (s. 66-68). Mimochodem údaje o zatčení, předvedení a kontrolování (tamtéž) nezbytně nutně nepoukazují na trestnou činnost „cikánů“. Tůma se snaží o kritický přístup ke zdrojům, na některých místech jsou ale i věty, které se tváří jako autorovo stanovisko, převzaté z literatury, resp. není vždy možné obojí odlišit. Na jistou reproduktivnost práce a závislost na zdrojích poukazuje i to, když ji autor v závěru shrnuje slovy: „jsem pak ukázal, jak tehdejší kriminalisté ve svých odborných pracích popisovali daktyloskopii, grafologii, fotografii a popis osob“ (s. 74) .

V úvodních kapitolách, zpracovávajících institucionální rámec identifikačních technik Tůma samozřejmě narazil na to, že československá kriminalistika jako činnost, definující a pronásledující zločin a zločince, postrádá kritické historické, resp. sociologické zpracování, a byl tak (jako jiní studující v případě dějin psychiatrie) odkázán na práce současných kriminalistů o dějinách vlastního oboru (Strausovy Dějiny československé kriminalistiky), ale i na texty, které mu zároveň slouží jako prameny (Nosek, Lebeda). Že tento pohled nebude kritický, ale spíše legitimizační, je nasnadě. Na několika místech najdeme v práci fakticky chybné či nepřesné formulace – z nich zmiňme nesmyslné tvrzení, že „kriminalistika v českých zemích“ byla na přelomu 19. a 20. století ovlivňována mj. rozvojem kriminalistiky v Rakousku-Uhersku (s. 17). Oficiální (a jiná neexistovala) kriminalistika v českých zemích byla do roku 1918 přece „rakousko-uherská“.

Tůmova práce nevykazuje větší formální či jazykové nedostatky, pouze na s. 28 se vyskytuje dvojitá vazba („během i po první světové válce“). V souvětích s vedlejšími větami chybí místy interpunkce, drobné překlepy či přehlédnutí jsou ojedinělá.

Závěrem lze říct, že předložená diplomová práce je bezesporu zajímavá svým tématem, autor svým způsobem „objevil“ policejní manuály a učebnice jako vydatný pramen nejen pro sociální dějiny kriminalistiky a identifikace ve 20. století. Úroveň zpracování, zejm. jakousi reproduktivností a pouhou komentativností, jinými slovy tím, že si autor jako centrální kategorii ne zvolil představu společenského zla a zločince, resp. z ní při své analýze ne vycházel, však práce poněkud pozůstává za očekáváním. Přesto je však s ohledem především na heuristický výkon byla hajitelná jako lepší **dobrá (3)**.

Praha, 12. 10. 2011